

— Staroindické povídky o nevěře

S pohádkami lechtivého obsahu a vtipného vyznění, jako jsou romské *džungale paramisa*, se setkáváme ve slovesnosti a literatuře napříč kulturami. V čem se tento žánr v jednotlivých oblastech i různých údobích liší, bývají kulturně podmíněné rozdíly v typu postav, opakujících se motivech či dějových specifikách, jež vždy vycházejí z daného kulturního zázemí.

Obdobu takových příběhů nacházíme i ve vyprávěcí literatuře staroindické, jež kvetla v době, kdy předci Romů ještě žili na indické půdě. Autory této literatury však byly jiné vrstvy obyvatelstva, než k jakým patřily Romům příbuzné skupiny, a proto nám následující řádky nemusejí napovědět nic o podobě indické „předromské“ slovesnosti a už vůbec nám případné paralely nenaznačují jejich jakoukoliv historickou souvislost. Cílem tohoto krátkého příspěvku s následnou literární ukázkou je pouze seznámit čtenáře s podobou milostných historek v osobitém typu literatury pozdní starověké Indie, jež v sobě reflexe vyprávěcích tradic lidových vrstev přeci jen nese.

Na prvním místě je třeba zdůraznit, že staroindická kultura obecně nepřistupovala k sexuální otázkám puritánsky, ba ani s nejmenšími předsudky, tak jako Evropa středověku nebo Indie dnes. Sexuální touha a její uspokojování bylo naopak považováno za přirozenou součást života a bylo i náplní vědního oboru, jež se touto problematikou zabýval, oboru kámasástra. V jeho rámci vznikaly příručky a učebnice věnované problematice ukojení milostných tužeb, z nichž nejznámější Vátsjájanova *Kámasútra* z první poloviny prvního tisíciletí není ničím jiným než vědecky chladným a přísně věcným spisem (na rozdíl od jejích současných parafrází a moderních napodobenin, jejichž smysl i cílové čtenářstvo se se smyslem a typem adresátů původní *Kámasútry* naprosto míjejí).

Vyprávěcí literatura však relativizovala zažitá společenská pravidla v jiném ohledu. Vyobrazení milostného chování se často objevuje v příbězích, jejichž hlavním námětem je nevěra, a to téměř vždy nevěra žen. Ačkoliv společenské normativy ženskou nevěru v nejmenším netolerovaly, v novelkách tohoto typu nejenže není nevěrná žena zpravidla odsuzována, ale často je vyzdvihována ženina mazanost a to, jak dokáže obelstít ať už manžela nebo milence.

Hrdinka se svým jednáním sice nejednou dostává do potíží, z nich se však dokáže vyvléci a jakkoliv podvodně své počínání utajit. V některých příbězích je zase naopak hrdinou muž, manžel, který zavčas nevěru své ženy prohlédl a za pomoci triku přelstil jejího milence.

Tyto motivy zcela zapadají do charakteru pozdní sanskrtské vyprávěcí literatury, jejíž organickou součástí milostné novelky jsou. Hlavním námětem vyprávěcí literatury je totiž oslava chytrosti, důvtipu a mazanosti hrdinů a jakákoliv morální ba i společensky stanovená pravidla jdou v takových pohádkách stranou. Na druhou stranu se jejich čtenář občas neubrání představě ženy jako nevázané a prolhané prostopášnice, kterou je třeba stále střežit před okolím, což může naznačovat jiný společenský předsudek.

Nezbytnou součástí každé takové dekameronky je vtip. Humor v nich převládá stejně jako v romských *džungale paramisa*, jež patří zároveň mezi *pherasune paramisa* „veselé pohádky“, a podobně jako tyto jsou i jejich indické protějšky poměrně krátkého rozsahu. Příběhy jsou psány jednoduchým jazykem v ustáleném, až jednotvárném stylu. Použitá slovní zásoba i mnohé idiomy a fráze se často opakují a zvláště v minulém čase se namísto finitních slovesných tvarů setkáváme téměř výlučně s participii. To všechno jsou znaky sanskrtské literatury určené spíše pro pobavení, případně poučení nenáročnou, zábavnou formou, u níž se předpokládalo širší i méně vzdělané čtenářstvo. Příběhy byly vlastně literárním ztvárněním lidových pohádek převedených do literárního jazyka sanskrtu.

Asi nejbohatší sbírkou na povídky o nevěrných manželkách, jejich milencích a podváděných manželích je soubor „sedmdesáti příběhů papouškových“, v originálu *Šukasaptati*. Dílo známe až z jeho pozdějších verzí z počátku druhého tisíciletí a také následných perských překladů. Jeho jednotlivé příběhy jsou vsazovány do úst papouška, jenž je vypráví ženě, jejíž manžel je právě na obchodních cestách. Papoušek má doma jeho manželku chránit – před čím jiným než hrozící nevěrou.

Následující ukázka přeložená do romštiny však není ze *Šukasaptati*, nýbrž z jedné verze sbírky bajek, pohádek a anekdot *Pañčatantra* (dosl. „pět pravidel“). Její příběhy se jen z malé části odehrávají mezi lidmi, většina jejich hrdinů a hrdinek totiž pochází z říše zvířat. Pro *Pañčatantru* je tedy následující příběh spíše netypický. Nicméně typickým příběhem je, pokud jde o typ „povídky o nevěře“. Děj zcela zapadá do jeho schématu: hrdinka podvádí svého na oko váženého manžela, nad nímž nakonec i svou duchaplností nabývá vrchu. Celkem vypovídající je v příběhu i skrytá snaha o zesměšnění vysoce postaveného úředníka. Ten má za úkol dohlížet nad dodržováním zákonů a společenských předpisů (v příběhu je označován jako *dandapálaka*, tj. „ochránce soudní moci“), ale přitom si pokrytecky užívá s cizí ženou. I jeho však žena obelhává, neboť je zároveň i tajnou milenkou jeho syna.

Pohádku zde představují dva romské texty. Ten první usiluje o co nejdějnější překlad originálu a jeho snahou je co nejpřesněji vystihnout strohou a přesto vtipnou původní dikci příběhu. Manžel je v originálu ztvárněn jako *gópála*, tj. pastevec, k jeho manželce je odkazováno jako ke *gópí*, což sice doslova znamená „pastevkyně“, ale v příběhu se tím jen naznačuje příslušnost ke kastě pastevců, tj. vlastně „manželka pastevece“. Toto odkazování k manželce formou socionym a profesionym bylo pro Indii velmi typické, právě v tomto úzu je ostatně třeba hledat i kořeny obou společných významů slova *romňi*, jež označuje zároveň Romku a zároveň manželku, původně však pouze manželku Roma. V prvním překladu mluvíme o obou aktérech jako o *chulaj – chulaňi* (dosl. hospodář – hospodyně). Další postava vyprávění, vysoce postavený soudce (*dandapálaka*), zde vystupuje buď jako *sudcas* „soudce“ anebo jako (*baro*) *raj*, dosl. „(velký) pán“, což v romštině původně označovalo příslušníka městské intelektuální či úřední elity. Zároveň je třeba si povšimnout plurálových tvarů při oslovení manžela ze strany jeho ženy, což má zdůraznit manželčinu (hranou) úctu k manželovi.

Druhý romský text je volným převyprávěním z úst rodilého mluvčího romštiny. Vyprávěč, kterým je Vojta Fabián, syn nedávno zesnulé romské spisovatelky Tery Fabiánové, se přidrží kostry originálního příběhu, děj však dále rozvádí a oživuje četnými dodatky i autentičtější přímou řečí. Jeho verze se bezpochyby nejvíce blíží podobě, jakou by daná pohádka měla v ústním lidovém podání.

A nakonec ještě jedno nezbytné upozornění pro čtenáře *Džanibenu*:

Kadi paramisi našti genen džene terneder sar dešocho berš!

Pal e chandžali chulaňi

Sas na sas, andre jekh foros bešenas chulaj the chulaňi. Kana sas o chulaj andre buči, pal e chulaňi počoral phirelas jekh baro raj – o upruno sudcas, ta averval mek the leskero raklo.

Ta avka jekhvar sas ole rakleha ipen andro hados, joj les delas buče. Androda ače th’o sudcas – le rakleskero dad – avlas pal e chulaňi. Joj le ternes sig phandlas andre pitvora u muklas andro kher the leskere dades. Kamavelas pes the leha, pro hados pes jekhetane šukar bavinenas.

No o chulaj akor džalas khere sigeder sar averval. E chulaňi les dikhel, akanake so te kerel, le raha andro hados, ta gondofinel u palis le raske phenel:

„O miro avel.“

O baro raj:

„So te kerav? Kaj te džav?“

Joj phenel: „Džanes so, ker tutar ruštes u sig dža het. Liker tut sar choľamen te uľalas.“

Avka o raj kerdas: Sig pes urđas u rušte moha gelas avri andal o kher. O chulaj les dikhel, maj ipen andro vudar pes leha arakhl̄as, aľe aňi les na sas kana vareso te phenel, le sudcengero bareder sas takoj het. E chulaňi peskereske paľikerel, sar te ņiĉ, no o chulaj latar phuĉel:

„Tu, phen mange, so kadaj kamelas oda murš?“

E džuvľi phenel:

„No so, vaš varesoske choľasaľiľas pre peskero raklo. Mardas les, aľe o raklo leske denaľas u avľas ke amaro kher. Me les sajinavas, ta tromadom, tumenge sajekh paťivali, les te garuvel andre pitvora. Sar o sudcas avľas arde, phandľom angle leste o vudar, aľe jov prin-džardas peskere rakles, hoj adaj. Kamelas te džal andre, aľe sar dikhľas tumen, feder džalas sig het. Ća choľaha vareso phendaľas, talam hoj le kraľiske phukavela. No a leskero raklo hin ipen kadaj,“ dovakerđas e chulaňi, phundrađas la pitvorakero vudar u sikhadaľas ole ternechares.

O chulaj les dikhľas u peskera romňa aľardas.

*(Ze staroindického originálu otištěného ve sbírce textů Friš, Oldřich. 1954.
Sanskrtská čítanka. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 110–111,
do romštiny přeložil M. Beníšek)*

Pal e chandžali chulaňi

Sas, na sas, andro jekh foros dživľas o chulaj la romňaha. Le chulajeskeri romňi sas ajsi šukar sar jekħšukareder ĉerĉeň. Taj kana o chulaj phirlas pal e buťi, pal leskeri romňi poĉoral phirlas jekh baro raj, oda jekħupruno ĉhibalo. Taj šunen, so mek ko pal late na phirlas: tiš le ĉhibaleskero ĉhavo.

Taj so pes na aĉhila: Jekhvar, sar e romňi sas le terne rakleha andro hados, taj pes jekħfeder kamenas, vareko marel pro vudar. Taj ko kodoj nane? O ĉhibalo, le rakleskero dad! Igen pes darandle. Taj so te kerel? Ća hoď kodi romňi sas na ĉak šukar, sas tiš igen godaver. Ispidňa le terne rakles andre pitvora, garuđa les tel o patave taj phenda leske, kaj te aĉhol taj te na phenel ņisavo lav. Kaj te mukhel sa pre late, joj sa kerela. Phandľa o vudar andre pitvora taj phundrađa le ĉhibaleske e kapura.

„Jaj, akanik ušťilom opre, me pašťuvav andro hados, geľlas mange suno pal tute, mro, baro kuĉ! Av arde, paľlov tuke paľ mande! Taj phen mange, so tut kikedel upro jilo!“

„Tu man kikides. Tire kale jakha! Kajĉa phirav, dikhav perdal mande tiro šukariben, taj našťik sovav. Mro jilo man cirdel ke tute.“ Taj chudňa la jekħfeder te ĉumidkerel.

Taj palis – so pes na ačila? Kana pes jekhfeder kamenas, avel khere o chulaj. Mek mištes, hod' les dikhle imar dural, sar avelas. Bo šaj pes o čibalo sig urda opre. Avka sas avri darande, hod' o čibalo naštik vakerlas. Igen pes daralas, hod' les o chulaj murdarla. E romni leske sig phenda:

„Ma dara, uri tut sig opre, taj ker, hod' rušes! Taj gravčín čepo! Ker rušto muj taj dža het! Taj mire romeha ma vaker ni jekh lav!“

Avka pes ačila, so phenda e romni. O chulaj čak bamulinelas. S'oda pes ačhol andre leskero kher?

„Jaj, ta mištes, hod' imar sal adaj! Bo te bi na avehas, ko džanel, so bi pes na ačholas! Adaj hino garudo le čibaleskero terno raklo. Bo les o dad kamelas te marel, taj me les garuđom andre pitvora taj chochađom le čibaleske, hod' nane adaj.“

„Mištes kerđal, miri romni!“ phenel o chulaj. „Ko džanel, kana amenge kampela, kaj amenge del pale, so vaš leske kerđam?“

Taj duj džene gejele andre pitvora. Taj o chulaj phenel le rakleske:

„Šaj aves avri, tiro dad imar gejlá het!“

O terno raklo igen leske pal'ikerlas, save hine lačhe manuša, hod' les garude. Taj mek cirdňa tele pal o angrušt somnakuňi angrušt'i taj diňa le chulajeske, hod' les garude perdal mariben.

(převyprávěl Vojta Fabián)

Romano džaniben – Ňilaj 2007
Časopis romistických studií

Časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825 realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu.

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae.

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajiřtjuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně pořtovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyřádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pořt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.